

ІНДЕКСНЕ СТРАХУВАННЯ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

І.Д. Самошкіна, к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет

Досліджено методи управління страховими ризиками в рослинництві. Проаналізовано питання про розробку і більш широке поширення індексного страхування в сільському господарстві як захист доходів сільськогосподарських товаровиробників від негативного впливу зовнішніх ризиків. Доведено, що індексне страхування стає оптимальним рішенням для АПК, оскільки забезпечує сталість та прибутковість аграрного сектора.

Серед численних видів сільськогосподарських ризиків ключовими в рослинництві є ризики непередбачених втрат врожаю в результаті несприятливих погодних умов, стихійних лих, хвороб, а також ризики коливання ринкових цін. Розмір збитку від стихійних лих в рослинництві досить значний.

Одним із загальноприйнятих методів управління такого роду ризиками є страхування, яке може здійснюватися з державною підтримкою або без такої. Страхування в рослинництві зазвичай здійснюється в двох формах: так зване мультиризикове (Multi-Risk Crop Insurance) або індексне страхування (Index-Based Crop Insurance)[1].

Суть мультиризикового страхування полягає у наступному: страхування здійснюється від названих небезпек (стихійне лихо, пожежа тощо); страхове відшкодування виплачується кожному господарству (страхувальнику), виходячи з розміру визначених прямим методом фактичних збитків (втрат

врожаю) цього страхувальника[2]. Таке страхування як і раніше найбільш поширене в світі.

Основною причиною появи і розвитку індексного страхування в сільському господарстві слугували проблеми, з якими зіткнулася практика проведення страхування врожаю на традиційних умовах, що обмежує можливості для його розвитку.

Високий рівень ризику, характерний для рослинництва, викликає потребу в наявності ефективного фінансового механізму захисту сільськогосподарських товаровиробників від можливих збитків. На думку ряду фахівців, таким механізмом може бути індексне страхування. Тому воно розглядається в даний час як перспективний альтернативний метод організації страхового захисту, який може використовуватися в тих випадках, коли традиційне страхування з тих чи інших причин виявляється незатребуваним.

За підтримки проекту IFC «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» в Україні з 2016 року почало впроваджуватися індексне страхування. Упродовж 2017 року пілотний проект з індексного страхування був реалізований у 9 областях, що свідчить про попит на такий продукт з боку українських виробників. Цей й не дивно, адже індексне страхування добре підходить для малих фермерів. Приміром, в Індії, Африці і Китаї індексне страхування часто використовують для дрібних фермерів, для яких економічно недоцільно відправляти експертів на поле. Те ж саме і в Україні: відправити експерта, щоб оглянути 2-3 гектари, занадто дорого, тому для малих фермерських господарств цей продукт може бути корисним. Але для цього необхідно, щоб і держава почала просувати цей продукт, тому що на рівні страхових компаній, брокерів, і навіть IFC недостатньо ресурсів, щоб проінформувати всіх дрібних фермерів. В Україні навіть середні фермери з 3-4 га часто, за твердженням страховиків, не знайомі з механізмом роботи навіть класичного страхування, не кажучи вже про індексне.

Розуміючи це, експерти ІФС вже не перший рік проводять в Україні семінари з індексного страхування, де роз'яснюють основні підходи до розробки індексних страхових продуктів для АПК.

Завдання індексного страхування в сільському господарстві - захист доходів сільськогосподарських товаровиробників від негативного впливу зовнішніх ризиків. Воно засноване на відмові від оцінки збитку, нанесеного конкретному господарству. При цьому єдиною інформацією, яку повинен надати сільськогосподарський товаровиробник для отримання страхового захисту, є відомості про розміри посівних площ, підтвержені відповідними звітами.

Проведення індексного страхування ґрунтується на наступних принципах:

- однакові розміри страхового тарифу в регіоні;
- зазначення в договорі індикатора настання страхового випадку у вигляді певного відсотка від нормального значення індексу, величина якого визначає рівень страхового покриття;
- укладення договорів тільки до моменту, коли інформація про ризик, який приймається на страхування (наприклад, прогноз погоди на майбутній сезон) стає загальнодоступною;
- здійснення страхової виплати в розмірі, пропорційному відсотковій зміні фактичного значення індексу в порівнянні з встановленим показником в межах діапазону значень, або в розмірі повної страхової суми.

Індексне страхування здійснюється на випадок відхилення спеціально розробленого параметра (індексу) від його обумовленого порогового значення. При цьому в якості індексу береться показник, який співвідноситься з ризиком, що прийнятий страхування, наприклад визначає ступінь впливу несприятливої події на рослини, урожай або тварин. Таким показником може бути врожайність сільськогосподарської культури в регіоні, величина опадів за певний період, кількість днів з певною температурою повітря, швидкість вітру, рівень вологості, достатність сонячного світла протягом періоду вегетації. У договорі вказується певне граничне значення індексу, при досягненні якого

страховий випадок вважається таким, що відбувся. Таким чином, страхова виплата здійснюється в разі подолання індексом встановленого порога, незалежно від того, понесли страхувальники в дійсності збитки чи ні.

Розрахунок розмірів шкоди, завданої конкретному господарству, також проводиться не за індивідуальними показниками страхувальника, а ґрунтується на величині зміни індексу. Наприклад, при страхуванні сільськогосподарської культури на традиційних умовах для визначення розміру збитку потрібно підрахувати співвідношення загиблих і тих, що вижили рослин, а при індексному страхуванні достатньо лише отримати дані про фактичну температуру за період страхування.

Очевидно, що в такому страхуванні надзвичайно важлива правильність вибору індексу і його порогових значень. Індекс повинен дуже точно показувати, як саме конкретний ризик впливає на результати діяльності сільськогосподарського товаровиробника. Тому розробка індексних програм - складний і трудомісткий процес.

Індексом може бути будь-який цифровий показник за умови, що він відображає природу потенційних збитків сільськогосподарського товаровиробника. Але для цілей страхування він може застосовуватися лише в разі, якщо він регулярно реєструється протягом певного періоду часу в місці проведення страхування за єдиними встановленими правилами.

Індексне страхування здійснюється на базі погодних індексів або індексів врожайності. Ключова відмінність між цими варіантами наступна: в якості індексу виступає або деякий природно-кліматичний фактор (вологість, температура тощо), або врожайність сільськогосподарської культури.

Зупинимося детальніше на теорії страхування на базі індексу регіональної врожайності [4].

Страхові продукти на основі індексу регіональної врожайності можуть бути розроблені для більшості сільськогосподарських культур.

Індексне страхування врожайності проводиться для групи господарств одного регіону або однієї природно-кліматичної зони. Важлива проблема -

визначення географічної зони (страховий одиниці), на яку поширюється дія страхування. Вона встановлюється з урахуванням того, що вся ця зона має схожі природно-кліматичні умови і технологію виробництва. При цьому, як правило, чим менше така зона, тим вище репрезентативність результатів.

Для проведення індексного страхування врожайності необхідно мати достовірну інформацію про рівень врожайності сільськогосподарських культур в регіоні за певну кількість років. Для забезпечення ефективності даного страхування важливо також наявність високої кореляції між розмірами врожайності окремих господарств, розташованих в даному регіоні, і індексом врожайності по адміністративній одиниці в цілому.

Індекс врожайності встановлюється виходячи з середнього рівня врожайності в певному регіоні за тривалий період часу. Даний показник зазвичай має більш низький рівень коливання в порівнянні з індивідуальною врожайністю кожного господарства. Мінімальна тривалість періоду для розрахунку індексу - п'ять років, проте нерідко вона вище (10-30 років). При цьому значення індексу зазвичай становить певний відсоток від середньої врожайності (як правило, 50-90%). Співвідношення між цими значеннями нерідко називають рівнем страхового покриття.

Страховим випадком є зниження фактичної регіональної врожайності сільськогосподарської культури в поточному році нижче встановленого значення індексу.

Кожен страхувальник може укласти договір на страхову суму в межах фактичної вартості врожаю сільськогосподарської культури, що вирощується в господарстві.

Розмір страхового відшкодування розраховується шляхом добутку страхової суми на відсоток падіння регіональної врожайності сільськогосподарської культури в поточному році по відношенню до значення індексу.

Таким чином, індексне страхування регіональної врожайності забезпечує страховий захист практично від усіх ризиків, що призводять до зниження

врожаю. Вважається, що використання таких страхових продуктів найбільш актуально у випадках наявності небезпеки впливу системних ризиків, особливо в тих районах, де типовими бувають посухи в регіоні. Такі страхові продукти доцільно купувати господарствам, показники врожайності яких дорівнюють або наближаються до регіональних середніх рівнів. Крім того, вони підходять для малих господарств і фермерів-початківців, які не мають багаторічних даних про свою врожайність.

Одною з основних переваг індексного страхування регіональної врожайності - є проста і прозора процедура врегулювання збитків, оскільки відсутня необхідність проводити оцінку збитків на кожне застраховане поле. Однак це реалізується при наявності нормальних організаційних умов.

До інших переваг даного виду страхування можна віднести простоту укладення договору, а також більш низькі в порівнянні зі страхуванням врожаю на традиційних умовах розміри страхових тарифів.

Однак, як і будь-який інший продукт, індексне страхування регіональної врожайності має певні недоліки. Основним з таких є ризик базису. Під ним розуміють ситуацію, коли фактичне значення індексу, що відображає часові коливання розмірів врожайності в масштабі відносно великої територіальної одиниці, не збігається з реальними результатами конкретного сільськогосподарського підприємства. Це пов'язано з тим, що страхові виплати в даному страхуванні здійснюються, як правило, при настанні подій, що охоплюють більшість сільськогосподарських угідь регіону, оскільки локальні збитки зазвичай відображаються лише на врожаї окремих сільськогосподарських угідь, а не на узагальненій регіональній врожайності. В результаті є частими випадки, коли виникнення збитків в окремому господарстві не тягне за собою здійснення страхової виплати, оскільки рівень регіональної врожайності перевищує значення встановленого індексу, і навпаки, страхувальник отримує страхове відшкодування, не дивлячись на відсутність у нього реальних збитків.

Інша проблема - тривалий період очікування виплати страхового відшкодування.

Це пов'язано з тим, що терміни здійснення страхових виплат залежать від дати публікації офіційного статистичного звіту про рівень врожайності в регіоні, яка зазвичай проводиться на початку наступного року після збору врожаю.

Говорячи про переваги й особливості впровадження індексного страхування в Україні треба зазначити, що індексне страхування на інших ринках існує вже багато років, де воно досить розвинене. На даний момент цей вид страхування розвивається в багатьох сферах, таких як енергетика, готельний бізнес, ресторанний бізнес, - тобто у всіх тих сферах економіки, які залежать від погоди.

В Україні цей вид продукту з'явився зовсім недавно. Продукти індексного страхування добре підходять для агрохолдингів. У них великі площі, і за традиційного страхування для оцінки ризиків страховику слід було б щонайменше три рази виїжджати в поле: один раз до укладення договору страхування, потім ще раз, потім кожен раз, коли є страховий випадок. Це досить трудомісткий і затратний процес, і не завжди він достатньо прозорий для сторін. В індексному страхуванні питання прозорості не існує, тому що там всі дані відкриті, публічні, й виплати залежать від певних параметрів (індексів), розрахованих на основі цих даних.

На сьогодні більшість фермерів не розуміють, як працює цей продукт. Є й інший аспект - довіра до даних, які використовуються для розрахунку індексу. Статистичні дані по врожайності зараз отримати дуже важко. Про що йде мова: для побудови індексу в середньому страхова компанія запрошує деталізовані дані по врожайності за 10, а то й за 15 років на рівні району, а не області. Але в Україні у відкритих джерелах можна знайти історичну врожайність тільки по областях. Для отримання даних по районах потрібно звертатися до держструктур, або ж залучати їх на платній основі.

І в кожному випадку, коли клієнт запитує кодування з того чи іншого регіону, доводиться звертатися за запитом в міністерство, часто це займає досить тривалий час. І це теж не викликає довіру клієнта. Тому питання доступності даних державної статистики врожайності на рівні району є одним з чинників, який гальмує розвиток індексного страхування.

Якщо використовуються інші індекси, наприклад, рівень опадів, тоді ці дані вже легше отримати від державних метеостанцій, але й ця інформація все ще не дуже прозора і доступна для всіх. Є й інші джерела даних, наприклад, супутникові дані, тоді страхова компанія може надати клієнтові доступ до системи, щоб він бачив, які дані у нього є, і які дані використовуються для розрахунку відшкодування.

У будь-якому випадку загальною є теза, що якщо індексне страхування вводиться, то в тестовому режимі і на додаток до класичного мультиризикового, а не як єдина альтернатива останньому.

Крім того, дослідники відзначають, що для розвитку індексного страхування буде потрібно впровадження масштабних інфраструктурних систем, що спричинить за собою великі фінансові вливання, будуть необхідні суттєві зміни в податковому та страховому законодавстві держави.

Для України найбільш прийнятним варіантом індексного страхування може виявитися страхування на основі регіонального індексу врожайності. Основні аргументи, на яких заснований даний висновок, наводяться нижче.

1. Фактор принципової застосовності для сільського господарства: відсутні будь-які фундаментальні моменти, що перешкоджають застосуванню даного індексу. Так, з міжнародної практики випливає, що існує досвід застосування індексу врожайності в страхуванні багатьох культур - зернових, олійних та інших [2,3], тому необхідна методологія може бути розроблена в розрахунку на ключові для держави сільськогосподарські культури.

2. Фактор витрат держави на впровадження методу. В основі індексу врожайності є показник, розрахунок якого може бути здійснений з використанням існуючої інфраструктури при її певній модернізації. У поточній

моделі сільськогосподарського страхування з державною підтримкою розрахунок середніх цін і середньої п'ятирічної врожайності покладено на службу державної статистики, яка має розвинену мережу регіональних підрозділів, аналітичні центри та референсну статистичну базу. Крім того, методологія індексу регіональної врожайності найбільш близька до діючої методології збору інформації і розрахунку показників врожайності.

3. Фактор витрат сільськогосподарських виробників та страховиків на впровадження індексного страхування. На відміну, наприклад, від страхування на базі NDVI, страхування на основі регіонального індексу врожайності не потребує від учасників ринку витрат за оплату послуг організацій, що здійснюють супутникове спостереження за ростом і продуктивністю сільськогосподарських культур.

Пропонуються наступні концептуальні засади впровадження страхування на основі індексу врожайності (включаючи варіанти з державною підтримкою і без такої).

1. Сільськогосподарські культури: пшениця, жито, соняшник, цукрові буряки.

2. Період первинного накопичення статистичної інформації та період, за який розраховується середня врожайність: п'ять років.

3. Відповідальні за розробку методології: Міністерство аграрної політики та продовольства і Міністерство фінансів, а також Національний банк.

4. Орган виконавчої влади, відповідальний за формування статистичної бази: державна служба статистики.

5. Розмір індексу (варіанти тригерів для виплати): 90%, 70%, менше 70% від середньої п'ятирічної врожайності по територіальній одиниці. Поріг індексу в 70% апелює до стандартів COT, відповідно до яких субсидування витрат сільськогосподарських виробників на сплату страхової премії за договорами страхування від стихійних лих можливо в межах так званих заходів "зеленої скриньки", якщо розмір непокритих втрат виробника дорівнює або більше 30%.

6. Ціни, які використовуються для розрахунку суми пошкоджень: середня ціна реалізації одного центнера сільськогосподарської продукції, що склалася за суб'єктами за рік, що передує року укладення договору страхування, за даними державної служби статистики.

7. Принцип ціноутворення: актуарне обґрунтування страхових тарифів, встановлення коридору значень ставок страхової премії в прив'язці до культури і значенню індексу, що обирається для територіальної одиниці, де розташовані сільськогосподарські землі виробника.

8. Страховики не наділяються правом застосовувати ставки страхової премії, відмінні від зазначених у коридорі. Передбачуваний розкид значень всередині коридору, обумовлений розміром витрат на ведення справи страховиків: не більше 10%.

9. Для страховиків, що беруть участь в програмі, розробляються мінімальні вимоги за абсолютним розміром власних коштів і підвищені показники платоспроможності. Дана вимога важлива, тому що окремі страховики працюють на межі фінансової стійкості, для них агрострахування, для якого характерна висока частота настання випадків, заподіяння істотних збитків, може виявитися причиною банкрутства.

Також відзначимо, що в практиці страхування на основі регіонального індексу врожайності в США (Group Risk Protection - GRP) використовуються значення даного індексу від 90 до 70% з кроком в 5% [5]. При цьому США є країною з найрозвиненішою сільськогосподарським страхуванням в світі.

10. Укладення договору індексного страхування є добровільним для страхувальника.

11. Страховики самостійно вибирають перелік регіонів, в яких в плановому році будуть здійснювати індексне страхування. У регіонах, в яких не готовий працювати жоден страховик, індексне страхування не здійснюється. Страховики у встановлені терміни повідомляють відповідальні органи влади про перелік регіонів, де будуть працювати, і протягом календарного року не мають права припинити надання послуг в зазначених регіонах.

12. Встановлюється єдиний і обов'язковий для всіх страховиків перелік підстав для відмови страхувальнику в укладенні договору індексного страхування.

Передбачається, що приймати участь у програмах індексного страхування зможуть тільки господарства, які мають не менш як п'ятирічний досвід безперервного обробітку відповідних культур. Також буде розумним законодавчо закріпити право страховика відмовити в укладенні договору страхування виробнику, у якого всі п'ять років, що передують року звернення за укладенням договору страхування, фактична врожайність перевищувала середню п'ятирічну по територіальній одиниці. З урахуванням даної тези досить імовірно, що індексне страхування виявиться популярним переважно в великих агрохолдингах або у досвідчених професійних фермерів з ключових аграрних регіонів країни.

Методологія індексного страхування з державною підтримкою повинна бути максимально деталізованою і єдиною для всіх учасників ринку. Розробкою такої методології (правил страхування і перестраховування, типового договору страхування та перестраховування) може займатися Міністерство фінансів із залученням всіх зацікавлених сторін, а саме професійних об'єднань сільськогосподарських виробників і постачальників страхових послуг. При цьому пропонується побудувати відповідні правила за принципом мінімального обов'язкового стандарту послуг, що надаються, а в типових формах договорів відобразити незмінні і змінні розділи / параметри.

У багатьох виробників може виникнути питання щодо виплат: чи виставить на всіх коштів? Адже якщо трапляється посуха, то вона стосується всіх. У такому разі здійснюється перестраховування ризику - 5% від загальної суми страховики утримують в Україні, а решта суми, 95%, перестраховується в Європі, адже посуха не може охопити всі країни. Таким чином здійснюється розподіл ризику, і для індексних програм страхування це надзвичайно важливо.

Окремо слід зупинитися на питаннях перестраховування при індексному страхуванні з державною підтримкою.

На наш погляд, для підвищення гарантії здійснення страхових виплат сільськогосподарським виробникам треба:

- ввести обов'язкове пропорційне перестраховання на базі ексцедента сум для договорів страхування зі страховою сумою, що перевищує 10% власних коштів страховика на дату укладення договору страхування. Так можна буде нейтралізувати можливі прагнення страховиків завищувати розмір власного утримання за договорами страхування;
- встановити диференційовану частку обов'язкового перестраховання в залежності від розміру страхової суми. Конкретні параметри розрахунку обов'язкової до передачі частки ризику можуть бути визначені тільки за підсумками збору статистичних даних по регіональній врожайності, динаміці цін на сільськогосподарську продукцію і з урахуванням фінансового становища страховиків.

У сукупності зазначені заходи призведуть до того, що страховики не зможуть необґрунтовано занижувати тарифи і / або вводити підвищені агентські винагороди, особливо по найбажанішим для них договорами з великими преміями. Одночасно на ринку перестраховання збережеться цінова конкуренція. Така модель не буде суперечити принципу актуарної обґрунтованості[5] страхових тарифів, тому що страхові тарифи завжди розраховуються з використанням так званої ризикової надбавки, що є поправкою на неточність вихідних даних і залежить від величини довірчого інтервалу. Наприклад, в умовах «м'якого» ринку (коли попит на перестраховання нижче пропозиції) зарубіжні перестраховальники можуть з будь-яких об'єктів підвищувати свій так званий «апетит до ризику». В цьому випадку тариф в перестраховання може бути розумно знижений (імовірно, на 5-10%), і таке закордонне перестраховання не буде економічно необґрунтованим відтоком грошових коштів з держави.

Але щоб страховик не залишив собі 100%, а тільки 5%, - потрібна робота державного регулятора, адже від жадібності страховиків може постраждати економіка держави. Державний регулятор повинен забезпечити наявність у

Исследованы методы управления страховыми рисками в растениеводстве. Проанализирован вопрос о разработке и более широком распространении индексного страхования в сельском хозяйстве в качестве защиты доходов сельскохозяйственных товаропроизводителей от негативного воздействия внешних рисков. Доказано, что индексное страхование становится оптимальным решением для АПК, поскольку обеспечивает постоянство и доходность аграрного сектора.

The methods of insurance risk management in crop production are investigated. The question of the development and wider distribution of index insurance in agriculture as protection of agricultural producers' incomes from the negative impact of external risks has been analyzed. Index insurance has been proved to be the best solution for the agro-industrial complex, since it ensures the constancy and profitability of the agricultural sector.

Відомості про автора

а) **прізвище, імя, по - батькові:** Самошкіна Ірина Дмитрівна

б) **вчене звання:** доцент

в) **науковий ступінь:** кандидат економічних наук

г) **місце роботи:** СНАУ, кафедра фінансів

д) **адреса для листування:** 40020, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160,
кафедра фінансів